

АНАЛІЗ ГЕНЕЗИСУ ФЕНОМЕНА “УПРАВЛІНСЬКА КУЛЬТУРА” З МЕТОЮ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

У статті здійснено аналіз генезису понять “управління” й “управлінська культура” з метою вдосконалення концептуальних основ професійної підготовки інженерів залізничного транспорту, а також запропоновано авторські підходи до внесення змін у підготовку майбутнього інженера залізничного транспорту.

Ключові слова: управління, управлінська культура, цілісність, професіоналізм, методологія професійної освіти.

Професійна діяльність інженера пов’язана з управлінням виробничими процесами, експлуатацією залізничного транспорту, забезпеченням безпеки перевезень вантажів і пасажирів. Сучасні транспортні системи весь час змінюються й ускладнюються. З одного боку, ці ускладнення пояснюються новими вимогами до якості забезпечення безпеки великої кількості людей, а з іншого – виникненням ризику у сфері психологічного навантаження спеціалістів, що створює ситуації ризику.

Надзвичайно швидко збільшується обсяг інформації, інформаційні технології заповнили світ, що вимагає наявності управлінської культури інженера залізничного транспорту, від якої залежить не тільки якість і професіоналізм інженера, а й діяльність кожного виробництва залізничної галузі. Логіка професійної освіти інженерних кадрів має враховувати динаміку попиту на посилення управлінської підготовки, необхідність розроблення відповідної дієвої системи професійної підготовки фахівців.

Якщо виходити з того, що під управлінською культурою інженера залізничного транспорту розуміти рівень задоволеності нею громадян, суспільства, держави, то її суспільна значущість є ще більш суттєвою. Тому вищі навчальні заклади не можуть стояти осторонь цих вагомих вимог і змін, які відбуваються в суспільстві.

Управлінська культура є складовою професіоналізму інженера, який ґрунтується на загальній культурі та професійній самосвідомості, що вимагає стимулювання цілеорієнтованої мотивації як розвитку й саморозвитку управлінської культури, так і розвитку професіоналізму, заохочення до професійного самовдосконалення майбутнього інженера.

Втім, близькі до цього проблеми тільки в таких важливих, але окремих напрямках, зокрема: підготовка й управління кадрами різними галузями економіки (Г. Атаманчук, В. Бойков, Г. Мальцев, В. Мальцев, Е. Охотський та ін.); становлення особистості керівника-професіонала (А. Деркач, В. Зазикін, О. Ігнатюк, Т. Мардахаєв, А. Маркова, А. Чернишов та ін.); психолого-педагогічні аспекти формування культури спеціалістів у процесі

професійної підготовки (А. Абрамова, Ю. Адлер, А. Аменд, А. Беліков, Н. Болдирєв, Ю. Васильєв, А. Глазунов, Т. Гура, О. Пономарьов, О. Романовський та ін.); управлінська культура спеціалістів (С. Алієва, О. Виханський, В. Дятлов, А. Турчинов, Т. Шаргун та ін.); формування професійних якостей спеціалістів залізничного транспорту (І. Булатніков, Н. Повесьма, С. Рижак, А. Чурилін та ін.). Втім, аналіз літератури показав, що в ній відсутні дослідження з формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту.

Мета статті – висвітлити результати генезису категорій “управління” та “управлінська культура” в теорії та історії їх розвитку, їх роль у вдосконаленні методології професійної освіти інженерів залізничного транспорту.

Як показує аналіз науково-педагогічної літератури, досліджувана нами проблема складна як у теоретичному, так і в практичному плані. Щодо теоретичної складності, то вона полягає, з одного боку, в узагальненні результатів аналізу різних напрямів досліджень з метою розкриття ідеї формування управлінської культури інженерів залізничного транспорту, а з іншого – в тому, що дослідження ускладнюється недостатньою кількістю наукових праць, присвячених проблемі її формування в умовах професійної підготовки.

Практична складність полягає у відсутності концепції цілісної системи професійної підготовки у вишах залізничного транспорту, де змістовно було б відображено методологію викладання управлінських курсів з урахуванням сучасних потреб суспільства в галузі інженерної освіти, передбачено оволодіння управлінським інструментарієм.

Незважаючи на те, що обрана тематика належить до нової сфери наукового знання, яка ще не набула достатнього поширення в академічному середовищі, існує достатня кількість науково-педагогічної літератури, значущість якої задовольняє аналіз і синтез зазначеної проблеми й може бути використана як науковий фундамент наукового пошуку.

Для визначення й переконаності в необхідності формування управлінської культури в майбутніх фахівців залізничної галузі надзвичайно корисним виявилось ознайомлення з різноманітними поглядами на цей феномен дослідників, відомих особистостей давньої історії.

Аналізуючи генезис явища управлінської культури, ми звернули увагу на тлумачення слова *управління*, яке в давнині мало узагальнювальний характер і використовувалося в значенні “правити”, “робити правильно”, “бути справедливим”, “вчиняти розумно”, “вміло вести до мети”, “виправляти недоліки”. Ряд фахівців з теорії управління та управлінської культури має спільну думку з приводу того, що управління є давнім мистецтвом і новітньою наукою. Управління – це складова великих політичних, економічних, технологічних, соціальних та етичних систем, що ґрунтується на особливих концепціях, принципах, методах, має вагомий науково-методичний фундамент і сягає своїм корінням у глибину століть [1; 3; 4].

Відомості про управління територіями, військами, підданими існували вже у Стародавньому Єгипті, Вавилоні, Китаї та інших країнах. У Давніх Римі та Греції управління було досить розвиненою наукою та практичною справою щодо управління значними територіями, збирання податків, підтримання між країнами торгових, господарських і політичних, соціальних відносин, ведення війн тощо. У Китаї близько 1100 р. до н. е. вже було визначено необхідність організації, планування, керівництва й контролю в суспільстві, а близько 500 р. до н. е. визнано принцип спеціалізації в усіх сферах суспільного життя.

Безцінним є внесок мислителів Давньої Греції, Риму та Китаю в управління соціумом, особливо в мистецтво управління. Збереглися свідчення китайського філософа Конфуція, у яких він зазначав, що шляхетна людина, подібно воїну, має бути впевненою у своїх силах і прагнути досконалості. Мислителі зазначали, що перш, ніж управляти іншими, необхідно навчитися управляти собою.

Сократ, розглядаючи управління як особливий вид діяльності, зауважив, що слід поставити конкретну людину на відповідне місце й домогтися від неї виконання доручених їй завдань. Філософ стверджував, що “успішно управляти суспільними справами здатен лише той, хто досяг успіхів в особистих справах”. Сократ проаналізував різні форми управління й проголосив принцип універсальності управління.

Платон у праці “Політика і держава”, розглядаючи управлінську справу як важливий елемент системи життєзабезпечення суспільства, підкреслював необхідність поділу праці та спеціалізації за видами робіт. Він спробував розмежувати функції управління. Цей мислитель був упевнений, що “...одні народжені для управління, а інші – для землеробства і ремісництва” [10, с. 214].

Ксенофонт (бл. 430–354 рр. до н. е.), визнаючи управління людьми як особливий вид мистецтва, зазначав, що для ефективного управління рабами необхідно застосовувати два способи – покарання або заохочення, а працю слід організувати таким чином, щоб пробудити в кожного дух змагання й честолюбні бажання. Управління, на думку Ксенофонта, – це особливий вид мистецтва.

Арістотель пов’язував успіхи в управлінні людьми з такими елементами, як централізація, децентралізація, розподіл повноважень, гармонійна взаємодія між членами організації, лідерство тощо [2].

Розглядаючи наукові погляди та твердження давніх філософів про наявність *управління* в усіх сферах життєдіяльності людини, ми помітили певні аналогії з науковими позиціями та концепціями фахівців ХІХ – початку ХХ ст. Класик економічної теорії К. Маркс визначав управління як працю, що керує працею, зауважуючи, що управління виникає в разі поділу праці, він стверджував: “Усіляка безпосередня суспільна або спільна праця, яка здійснюється в порівняно великому масштабі, потребує більшого або меншого ступеня управління” [9].

Сучасні дослідники проблем управління Г. Кунц, С. Доннел, як і їхні попередники, визначають управління не тільки наукою, а й мистецтвом, "...яке подібне до медицини або композиторської діяльності, інженерної справи або футболу. Але ж не всяке мистецтво використовує організоване знання, яке має в своїй основі, та використовує його з урахуванням реальних обставин для досягнення бажаного практичного результату" [8, с. 24].

Неможливо не помітити, що в умовах інтенсивного розвитку науки та інтеграції її різних галузей виявилися доцільність і перспективність використання управлінського підходу для аналізу професійної підготовки інженерних кадрів. Майже всі дослідники єдині в тому, що *управління* впливає на активізацію людини, на створення оптимальних умов у розвитку творчого потенціалу особистості, підвищення ефективності й оптимізації процесу її розвитку.

Під час теоретичного аналізу дослідження ми з'ясували існуючі наукові погляди на управлінську підготовку майбутніх фахівців в умовах університетського навчання. У межах вирішення наших дослідницьких завдань найбільш привабливою є позиція, що відстоює необхідність формування елементарних знань і навичок у галузі управління людьми, засобів і методів управління.

Аналізуючи поняття *управління* з позицій науковців, ми з'ясували, що в спеціальній літературі його визначають як:

– спосіб цілеспрямованого, планомірного впливу суб'єкта на об'єкти управління, організовуючи та координуючи їхню діяльність заради досягнення певного результату;

– елемент доцільної, раціональної форми організації колективної діяльності людей;

– цілеспрямований вплив суб'єкта управління на керований об'єкт для забезпечення його переведення в новий якісний стан.

У багатьох випадках *управління* виступає як процес спрямованих контрольованих і регульованих змін духовних можливостей людини відповідно до поставленої мети.

Аналіз терміна "управління" з різних наукових позицій зумовив розгляд поняття "*менеджмент*". Англійське слово "management" (управління) бере початок від лат. "manus" – рука. Термін "*менеджмент*" часто використовують як синонім слова "*управління*" та "*наукова організація праці*". Введення в активний обіг слова "*менеджмент*" пов'язують з радикальними економічними перебудовами в суспільстві, з прагненням працівників стати ближчим у ділових відносинах з найбільш освіченими й успішними партнерами ринкової економіки. Ось чому, використовуючи термін "менеджмент", говорять про "управління".

Особливе значення для нас має позиція Н. Коломінського про визначення терміна "менеджер освіти" та особливостей процесу управління в педагогічній діяльності [7, с. 6]. На думку фахівця, *менеджмент* – це соці-

альна управлінська діяльність, яка пов'язана з обробкою інформації та виробленням оптимального рішення, а також його реалізацією [7, с. 211].

Аналізуючи численні наукові напрацювання, доходимо висновку, що управління розуміють як засіб здійснення ефективного впливу на керований об'єкт, який реалізується завдяки загальним функціям управління, що мають своє практичне та теоретичне відображення, застосовуються відповідно до загальноприйнятих критеріїв їх ефективності. Найважливішим ланцюгом системи управління в процесі здійснення управлінського впливу виступає педагогічний контроль.

Останнім часом у курсах професійно орієнтованих і соціально-гуманітарних дисциплін загальні функції управління розглядають тільки як окремі педагогічні завдання, відірвані від понять "професіоналізм", "педагогічна майстерність", "компетентність", "управлінська компетентність".

Ми також враховуємо думку науковців, які в концепції професійної підготовки менеджерів відводять чільне місце вимогам до особистості студента та їхній підготовці до праці в ринкових умовах сучасної ринкової економіки, яка має бути заснованою на принципах сучасного менеджменту.

Основи професійно-управлінської культури формуються у ВНЗ під час професійної підготовки та мають відображати науково й методично обґрунтовані заходи професійної підготовки фахівців.

Не зменшуючи значення існуючих напрацювань у напрямках організації управління, ми вдруге відзначаємо відсутність єдиного погляду науковців на проблему формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки.

Проведений нами теоретичний аналіз підтвердив, що в більшості випадків педагогічні й соціально-психологічні аспекти діяльності інженера залізничного транспорту розглядаються окремо від управлінських функцій або у зв'язку з однією з них. Водночас ефективно управління інженерною діяльністю можливе лише в умовах постійної реалізації всіх загальних функцій управління в тісному взаємозв'язку з педагогічними функціями на всіх стадіях його організації.

Отже, ми припускаємо необхідність створення цілісної та об'єктивної картини розвитку управлінської культури в майбутнього інженера з урахуванням реального попиту суспільства на його послуги, особливостей інженерної праці та їх здатності забезпечити якісний аналіз цієї діяльності з допомогою сформованої інженерної культури.

Щоб здійснювати процес професійної підготовки інженера на рівні науково обґрунтованих рекомендацій, звернемося до тих наукових напрацювань, які містять у собі комплекс педагогічних, галузевих знань міждисциплінарного характеру, теоретичної та практичної підготовки студентів, що мають істотно збагатити уявлення про неї, зокрема, тієї частини викладачів, які здійснюють сьогодні професійну підготовку інженерів залізничного транспорту.

Дослідження сучасних вимог до формування особистості майбутнього фахівця, його здібностей, якостей та ознак під час навчання у вищому навчальному закладі визнає за необхідність і значущість теоретичного аналізу управлінської культури як особистісного утворення; результату якісної підготовки фахівця до професійно-результативного виконання управлінських функцій, дій та обов'язків, використання інноваційних підходів у майбутній професійній діяльності.

Відштовхуючись від цього, ми виокремили напрацювання, у яких висвітлено різні аспекти професійної підготовки до інженерної управлінської діяльності різних галузей, що було покладено в основу нашого дослідження, які стосувалися різних напрямів цієї проблеми: з проблем управління й організаторської діяльності інженера, з менеджменту, з управління професійною підготовкою інших фахівців, а також праці багатьох інших авторів, присвячені психолого-педагогічним, організаційно-управлінським аспектам діяльності інженера залізничного транспорту.

Ми виходили з того, що майже кожному молодому інженеру після закінчення ВНЗ доведеться вирішувати питання організації професійної життєдіяльності, спільної та індивідуальної роботи з людьми, морально й матеріально зацікавлювати їх, заохочувати винахідливість і співтворчість, що потребує високого рівня управлінської культури як важливої якості професійної готовності майбутнього фахівця до конкретної інженерної праці, в якій моральна, психологічна, професійна готовність до майбутньої діяльності означає концентрацію якостей інженера, його внутрішніх настанов і цілей, які є передумовою ефективною та творчою діяльністю, загальним показником професійно-психологічної готовності фахівця.

У контексті цих змін потрібно передбачити адекватні доповнення до змісту й організації навчального процесу у вищих навчальних закладах та переходу від традиційних форм підготовки до використання сучасних технологій навчання, відмову від традиційних методів авторитарної педагогіки на користь активних методів засвоєння матеріалу.

Сьогодення вимагає від фахівців галузі комплексного підходу до формування розумових і фізичних якостей особистості інженера, удосконалення його психологічної підготовки до активного способу життя і професійної діяльності.

Професійна підготовка майбутнього інженера на базі існуючої предметної системи навчання, на наше переконання, дає тільки частину для такої підготовки, що становить окремий бік сукупного продукту. Отже, за традиційного підходу особистість інженера формується тільки частково.

Недоцільність такого підходу до професійної підготовки майбутнього інженера визнає О. Каверіна: “З одного боку, формування знань з окремих предметів, практичних умінь і навичок, а з іншого – розвиток розумових здібностей, мислення. При такому розумінні проглядається позиція, відповідно до якої особистість формується частково, розвиваючи інтерес до наукового предмета й обраної професії. Крім того, у кожному процесі

навчання існує певна роздробленість цілей, що сприяє формуванню стрижневих, узагальнених якостей особистості” [6, с. 86].

На думку дослідників С. Гончаренка, Р. Гуревича, Л. Добровської, В. Семиченко, О. Каверіної, щоб подолати ці недоліки в умовах інтеграції цілей професійної підготовки майбутніх фахівців, необхідно формувати конкретні для кожного навчального закладу професійно значущі якості особистості, знання, уміння й навички в органічній єдності, оскільки роздробленість цілей породжує несумісність окремих процесів між собою, механічне їх поєднання не дасть бажаної цілісності професійної підготовки. Необхідно розробити таку множину цілей, яка б відповідала соціальному закону суспільства, завданням професійної діяльності майбутніх інженерів і була адекватною природі цілісного розвитку особистості майбутнього інженера залізничного транспорту [6, с. 47].

Висновки. Аналіз наукового доробку дослідників дав змогу зробити декілька важливих висновків:

– доведено, що доцільною є орієнтація викладачів вузівського педагогічного процесу, пов’язаного з професійною підготовкою інженера залізничного транспорту, на необхідність розроблення нових її цілей, що забезпечить її цілісність, сукупний результат у формуванні управлінської культури інженера;

– зміни функціонального навантаження професійної підготовки мають психолого-педагогічний вплив на комунікативну, культурологічну, інформаційну, прогностичну управлінську діяльність майбутнього інженера;

– оновлені критерії результативності впливу вищого залізничного навчального закладу на професійну підготовку інженерних кадрів, у тому числі концептуальний її компонент як інтегральне утворення, забезпечують здатність майбутніх інженерів свідомо планувати, організовувати, аналізувати, обирати сучасні дієві способи взаємодії з людьми, виробляти власні цілі й засоби для їх досягнення.

Список використаної літератури

1. Абрамова Н. Т. Целостность и управление / Н. Т. Абрамова. – Москва : Наука, 1974. – 248 с.
2. Аристотель. Политика. Афинская политика / Аристотель ; [вступ. ст. Е. И. Темнова]. – Москва : Мысль, 1997. – 458 с.
3. Афанасьев В. Г. Мир живого: системность, эволюция и управление / В. Г. Афанасьев. – Москва : Политиздат, 1986. – 334 с.
4. Афанасьев В. Г. Человек в управлении обществом / В. Г. Афанасьев. – Москва : Политиздат, 1977. – 382 с.
5. Добровська Л. Формування професійної компетентності з інформаційних технологій майбутніх фахівців в умовах інтерактивного підходу до освіти / Л. Добровська // Освіта і управління. – 2012. – № 4. – С. 43–51.
6. Каверіна О. Г. Інтегративний підхід до формування готовності студентів вищих технічних навчальних закладів до професійної комунікації : монографія / О. Г. Каверіна ; [за ред. П. В. Стефаненко] ; МОН України, АПН України; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. – Донецьк : Друк-Інфо, 2009. – 275 с.

7. Коломінський Н. Л. Психологія педагогічного менеджменту : навч. посіб. / Н. Л. Коломінський. – Київ : МАУП, 1996. – 176 с.
8. Кунц Г. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций / Г. Кунц, С. О’Доннелл ; пер. с англ. – Москва : Прогресс, 1981. – Т. 2. – 158 с.
9. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Москва : Политиздат, 1954. – Т. 23. – 907 с.
10. Платон. Сочинения Платона, переведенные с греческого и объясненные профессором Карповым : в 6 т. / Платон. – 2-е изд., испр. и доп. – Санкт-Петербург : Странник, 1863. – Т. 6. Политика или Государство. – 532 с.

Стаття надійшла до редакції 18.08.2014.

Сущенко Р.В. Анализ генезиса феномена “управленческая культура” с целью усовершенствования профессиональной подготовки инженеров железнодорожного транспорта

В статье осуществлен анализ генезиса понятий “культура” и “управленческая культура” с целью совершенствования концепции профессиональной подготовки инженеров железнодорожного транспорта, а также предложены авторские подходы к внесению изменений в профессиональную подготовку будущих инженеров железнодорожного транспорта.

Ключевые слова: *управление, управленческая культура, целостность, профессионализм, методология профессионального образования.*

Sushchenko R. Analysis of the Genesis of the Phenomenon of “Management Culture” to Improve the Training of Railway Engineers

The article presents the analysis of the genesis of the concept of “culture” and “management culture” in order to improve the concept of training engineers of railway transport, as well as the author’s approach to making changes in the training of future engineers of rail transport.

The article analyzes the genesis of the concept of “governance” and “management culture” to improve the conceptual bases of training of Transportation, and suggests approaches to copyright amendments in preparing future of Transportation.

Professional engineer activity associated with process control, operation of railway transport, safety of cargo and passengers. Modern transport systems constantly changing and increasingly complex.

Almost all researchers agree that management culture that affects the activation of man to create optimal conditions for the development of creative potential, improve and optimize the process of development. It is impossible not to notice that in heavy integration of science and its various branches were feasibility and potential use management approach for the analysis of training engineering personnel.

Management culture is part of professional engineer, based on a common culture and professional identity that requires stimulation motivation as development and self-management culture and professional development, encouraging professional self-Future of Transportation in terms of its training.

Key words: *management, management culture, integrity, professionalism, methodology of professional education.*